

ZÁKLADY NEOMATERIALIZMU

LADISLAV PREŠINSKÝ, Ivánka pri Dunaji

Podstata a všeobecné ciele neomaterializmu. Vzhľadom na to, že sa marxizmus morálne i prakticky už úplne opotreboval, nie je možné i naďalej odďaľovať jeho všeobecnú kritiku. Potreba kritiky je natoľko vážna, že bez nej by sme si mohli už len ťažko predstaviť ďalší vývoj materialistickej filozofie ako takej. Marxizmus je predovšetkým materializmus, ale materializmus nie je len marxizmus. Túto axiómu je nutné chápať ako dialektické východisko pre zachovanie ďalšieho kontinuálneho vývoja materializmu ako filozofického smeru. Historické obmedzenie marxizmu neznamená automaticky koniec materializmu, a to i navzdory tomu, že sa nepotvrdili marxistické východiská na praktickú premenu sveta. Marxizmus bol, je i bude len *historickou etapou* – i keď veľmi podstatnou – vo vývoji materializmu.

Agónia súčasného materializmu je preto taká vážna, že niet riešenia, ktoré by objektívne, bez zbytočných emócií zhodnotilo prínos marxizmu pre ďalší vývoj materialistickej filozofie a naznačilo tak vedecky jednoznačné východisko jeho preklenutia. Doterajšie riešenie tohto problému je poznačené silnými krajnosťami. Na jednej strane je snaha po absolútnej glorifikácii marxizmu, ktorá neprípúšťa žiadny zásah do jeho vnútornej štruktúry, na strane druhej však existuje celkom opačná tendencia, ktorá marxizmus chápe ako úplnú negáciu všetkého pozitívneho, čo sa v ľudskom vývoji dosiahlo. Pokým tu bola istá nádej na to, že východiská, ktoré marxizmus navrhuje na praktickú premenu sveta, sú realizovateľné, zdali sa byť tieto dve navzájom vylučujúce sa tendencie relatívne v rovnováhe. Avšak po páde komunizmu vo východnej Európe sa výrazne derie do popredia hlavne druhá tendencia, čo má za následok všeobecný odklon od materializmu a návrat na pozície idealizmu a náboženstva. Impozantná renesancia náboženstva vo východnej Európe je toho jasným dôkazom. Ak by táto negatívna tendencia mala mať trvalejší charakter, mohlo by sa celkom ľahko stať, že by filozofiu znova zasiahol metafyzický ošial plný nezmyselných a abstraktných konštrukcií, ktoré v konečnom dôsledku neslúžia na nič iné, len na to, aby sa proces poznávania objektívnej skutočnosti opäť raz pribrzdil a nahradil sa transcendentálnymi úvahami o božej nekonečnosti. Návrat náboženstva do filozofie je jednoznačne krokom späť v ľudskom vývoji, a preto môže mať len dočasný charakter. Tento dočasný návrat je možný len preto, že súčasný materializmus, reprezentovaný predovšetkým marxizmom, nie je schopný zodpovedať základné filozofické otázky bez toho, že by sa nedostával do neustálych protirečení s objektívnou realitou. Vždy, keď ľudstvo stojí pred praktickou otázkou riešenia svojho ďalšieho vývoja a nemá ešte po ruke dostatok teoretických výstupov

pre toto riešenie, automaticky siaha po náboženstve ako po dočasnom východisku. Čím exaktnejšie sú zodpovedané otázky ľudského vývoja, tým menšia je potreba náboženstva, a naopak, čím hmlistejšie a nedokonalejšie sú zodpovedané základné otázky ľudskej existencie, tým potrebnejšia sa ukazuje byť úloha náboženstva vo filozofii. Táto stará pravda nestratila nič zo svojej aktuálnosti ani v súčasnosti. A preto, aby sa veci pohli ďalej, je nevyhnutné vedecky prekonať marxizmus, ktorého anachronizmus je viac ako citeľný.

Jednou z ciest, ako prekonať marxizmus, je i zrod neomaterializmu, ktorý vzniká ako maximálna snaha riešiť tento problém čisto vedecky. Aby však nevznikli nijaké rozpory medzi názvom a obsahom, je nutné vysvetliť čitateľovi, čo sa za pojmom neomaterializmus vlastne skrýva. Neomaterializmus v žiadnom prípade neglorifikuje, ale ani nezavrhuje marxizmus. V zásade mu ide o to, aby vedecky prekonal predovšetkým jeho ideologické obmedzenia a zachoval tak všetko pozitívne, čo v marxizme je. Táto myšlienka je ústredná, a preto sa odráža i v samotnom názve. Neomaterializmus je principiálne materialistickou filozofickou koncepciou a svoj základ odvodzuje z marxizmu, čo však vôbec neznamená, že by neomaterializmus považoval marxizmus za jedinú materialisticko-filozofickú koncepciu. K organickému prepojeniu neomaterializmu s marxizmom dochádza preto, že marxizmus je gradujúcou koncentráciou materializmu. I keď neomaterializmus vychádza z marxizmu, jeho riešenie základných filozofických otázok je zjavne odlišné. Veď práve odlišnosť jednotlivých riešení dovoľuje neomaterializmu odhaliť nedostatky marxizmu a načrtnúť tak východiská jeho organického prekonania. Všetky pokusy reformovať marxizmus stroskotali na tom, že tí, čo ho chceli reformovať, ho nedokázali ako celok podrobiť všeobecnej kritike. Vytrhávanie jednotlivostí z marxizmu nie je riešením. Avšak v súčasnosti by už ani jeho radikálna reforma nevedla k vytúženému cieľu, a to preto, že marxizmom navrhované riešenie na praktickú premenu sveta vedie historicky do slepej uličky. Vo svojej podstate je marxizmus už dejinne dopovedaný, a preto ďalší vývoj ľudstva podľa ním navrhovaných schém nie je možný. Na druhej strane však jeho striktné odmietnutie vedie automaticky na pozície metafyziky a náboženstva, čo je z hľadiska filozofie ako vedy neprípustné. Treba jednoznačne povedať, že marxizmus, to nie je len ideologická mystifikácia ľudských dejín, ale predovšetkým materialistická dialektika, ktorá dala procesu ľudského poznávania vedecký základ. Ani ten najzarytejší nepriateľ marxizmu nemôže poprieť univerzálnosť materialistickej dialektiky v poznávacom procese. Jediným možným riešením, ako sa z tohto začarovaného kruhu dostať, je vedecké prekonanie marxizmu.

Riešenie, ktoré v tomto smere neomaterializmus navrhuje, je veľmi netradičné a vyvolá celkom iste mnoho pochybností. Problém je o to zložitejší, že v súčasnosti neexistuje dostatok literatúry, ktorá by riešenia navrhované neomaterializmom jednoznačne podporila. Napriek všetkým týmto úskaliam a prekážkam je nevyhnutné začať. Každý začiatok je ťažký a zložitý. Avšak prudké zmeny, ktoré v súčasnosti prebiehajú hlavne v bývalej komunistickvej časti sveta, dostatočne naznačujú, že túto tému už nemožno naďalej obchádzať.

Náčrt genézy ľudského vedomia. Základ kritiky marxizmu tvorí náčrt genézy ľudského vedomia. Tento problém považujem za kľúčový v celej kritike. Ide o to, že marxizmus počas svojho vyše storočného vývoja nebol schopný dostatočne vieryhodne zodpovedať tento problém. Ďalší vývoj materializmu si však už v žiadnom prípade nemôže dovoliť tie metodologické nepresnosti, ktoré sprevádzajú marxizmus celým jeho vývojom. Ide predovšetkým o pojem *práce*, ktorý považujú Marx, ako aj Engels za určujúci pre vznik človeka ([1], 57). Pracovná teória vzniku človeka vytvorená Marxom a Engelsom je v súčasnosti už neudržateľná, a to preto, že neprípúšťa žiadnu inú interpretáciu vzniku človeka inak, než prostredníctvom práce. Tomuto faktu odporuje však samotný pojem práce. Prácu definujeme všeobecne ako cieľavedomú – špecificky ľudskú činnosť. To teda znamená, že práca nemôže mať žiadne predvedomé formy, lebo ak pripustíme jej existenciu pred ľudským vedomím, musíme automaticky pripustiť i to, že práca nie je doménou ľudstva, ale disponujú ňou i iné živočíchy, ako napr. včely, bobry atď. Takéto úvahy sú však z čisto vedeckého hľadiska neprípustné. Pojmy "inštinktívna" alebo "živočíšna" práca, ktoré používajú Marx a Engels, sú preto silne zavádzajúce. Živočíšnosť a inštinktívnosť sú opakom vedomého, a preto takto interpretovaný pojem práce má celkom zjavne charakter antipráce, teda niečoho úplne opačného, čo s pojmom práca vôbec nesúvisí. Neomaterializmus chápe tento problém úplne odlišne. Premena antipráce, t.j. biologickej funkcie opočloveka, na skutočne ľudskú prácu nie je vývojovým aktom, ale naopak, uvedomelou činnosťou vedomého človeka, ktorého vedomie sa vyvinulo nezávisle od tejto premeny. Ide teda o pohyb v smere vedomie – práca, ktorý je v protirečení s marxizmom, lebo jeho smer pohybu sa odvíja obrátene, a to od práce k vedomiu. Podľa nomaterializmu vysvetľovať vznik človeka len prostredníctvom práce je od samého počiatku nesprávne. Pracovná teória vzniku človeka má veľmi úzku súvislosť s darwinizmom, pomocou ktorého už v súčasnosti taktiež nie je dostatočne možné vysvetliť vznik človeka. Veď práve vznik vedomia, a teda i človeka, je tým osudovým prelomom, v ktorom celá evolučnosť biologického sveta sama seba neguje. Človek nevzniká ako nový evolučný článok v biologickom reťazci, ale naopak, ako jeho totálne popretie. Jeho zrod je jasným dôkazom toho, že vznik novej kvality v organizácii hmoty nemá evolučný, ale revolučný charakter. Kombinácia evolučnej a pracovnej teórie nie je schopná rozlúštiť tento odveký problém prírodovedy a filozofie, a to preto, že prvej z teórií chýba v jej koncepcii prvok revolučnosti a druhá zasa, že vysvetľuje zrod vedomia prostredníctvom práce, ktorá je naopak jeho najimanentnejším plodom, takže v žiadnom prípade, ani v tej najelementárnejšej forme sa nemôže zúčastňovať na jeho zrode. Ak teda chce materialistická filozofia viesť do tejto témy tém nové svetlo, musí hľadať zákonite úplne iné – netradičné riešenie. Neomaterializmus na rozdiel od marxizmu, ktorý vychádza z práce ako z podstaty ([2], 226), vkladá do centra svojho systému *ľudské vedomie*. Vychádza z predpokladu, že človek je *medzný živočích*, ktorý sa svojím fyzickým bytím nevymyká zo živočíšnej ríše, avšak svojím vedomím neguje svoje biologické bytie. Mechanizmus, ktorý umožnil túto prírodnú anomáliu, musel mať biologický základ. Takýmto základom v žiadnom prípade ne-

môže byť práca. Jediným mechanizmom, ktorý spĺňa tieto predpoklady, je *hlasovo-rečový orgán človeka*. *Ludská reč* je teda kľúčom k poznaniu vzniku ľudského vedomia. Toto tvrdenie sa opiera o dve zásadné skutočnosti, a to jednak o fakt, že orgán, z ktorého vzniká ľudská reč, má biologickú – predvedomú podstatu, a jednak o to, že s ľudskou rečou sú nerozlučne späté všetky vedomé aktivity človeka vrátane práce. Tým, že neomaterializmus považuje reč, t. j. druhú signálnu sústavu za základ ľudského vedomia, dostáva sa do zásadného protirečenia s oficiálnym názorom na vznik ľudského vedomia, ktorý dáva prednosť pracovnej a evolučnej koncepcii vzniku človeka. V súvislosti s touto filozoficko-prírodovednou otázkou si treba však uvedomiť jednu veľmi podstatnú vec, a to, že celý živočíšny svet je svetom nevedomým. Ak chceme teda objasniť vznik ľudského vedomia, musíme zákonite začať prvkami, ktoré spadajú do oblasti nevedomia. Je pochopiteľné, že ani reč a ani práca do tejto oblasti nepatria, avšak orgán, ktorý vznik reči umožňuje, rozhodne do tejto oblasti patrí. *Reč na rozdiel od práce má svoj fylogenetický pôvod.*

Činnosti živočíchov, ktoré svojím charakterom pripomínajú ľudskú prácu, napr. stavanie včelích plástov alebo stavanie vodných priehrad bobrami atď., sú z vedeckého hľadiska činnosťami čisto biologickými. Iba človek ako vedomý tvor je náchylný vidieť v týchto činnostiach zárodok ľudskej práce. Ešte markantnejšie sa to prejavuje pri vysvetľovaní svojho vlastného vývoja. Tu sa totiž vznik vedomia priamo vysvetľuje produktom vedomia, t. j. prácou. Pritom sa neberie do úvahy, že všetky vývojové druhy pred objavením sa druhu *homo sapiens* boli nevedomé. Používať pojmy ako "živočíšna" alebo "inštinktívna" práca je preto metodologicky nesprávne. Vyjadrujú činnosti čisto biologické, ktoré nemajú žiadny priamy vzťah k vedomiu, teda ani k práci. To isté platí aj o pojme "pracovný nástroj", ktorý sa bežne používa vo vedeckej literatúre v tejto súvislosti. Aj tu ide o čisto biologickú funkciu, ktorá nemá žiadny priamy vzťah k vedomému používaniu, ani zhotovovaniu pracovných nástrojov človeka. Vzhľadom k týmto skutočnostiam neomaterializmus na rozdiel od súčasnej antropológie (pozri [3], 14) chronologicky posúva vznik človeka ďaleko dopredu až k objaveniu sa ľudského vedomia. Toto svoje tvrdenie široko opiera o priekopnícku prácu s názvom *O začiatkoch ľudských dejín* od sovietskeho paleopsychológa B. F. Poršneva. Autor na základe bohatého faktografického materiálu vedecky spochybnil všetky doterajšie poznatky o vzniku človeka. I keď sa už dnes iba ťažko dozvieme, aký bol Poršnevov skutočný názor na prácu ako základ ľudského vedomia (žil a pracoval v čase, keď v bývalom Sovietskom zväze nemohol byť publikovaný žiadny nový názor bez toho, že by nebol v zhode s marxizmom-leninizmom), môžeme s pokojným svedomím povedať, že autorovi bolo jasné, že práca nie je kľúčom k poznaniu vzniku vedomia. On sám o tom hovorí, že "logika materializmu si teda žiada priznať, že pôvodne práca ... nebola plodom vedomia, tvorivého myslenia ľudského predka ..., že najstaršie pracovné nástroje jestvovali ešte "ako údy jeho tela". "Inštinktívne konajúci človek", to je dvojohá nehovoriaca bytosť medzi opicou a človekom..." ([4]. Poršnev taxatívne určuje objavenie sa druhu *Homo sapiens* do obdobia pred 40 - 35 000 rokmi; pritom za obdobie definitívneho sfomovania sa súčasného človeka považuje obdobie pred 25 - 20 000 rokmi. Čas pred

týmto obdobím, t. j. poldruha až dva milióny rokov vývoja predkov človeka, považuje Poršnev za formy, ktoré možno vysvetliť prírodovedeckými pojmami ([4], 18). Vo svojom tvrdení však ide ešte ďalej, keď hovorí: "Teda historický proces sa podľa týchto predstáv radikálne skracuje. Ak začiatok takéhoto samopohybu začíname rátať od neolitu, týchto nedlhých 8 000 rokov ľudských dejín v porovnaní s rozmermi biologickej evolúcie možno prirovnať k reťazovej reakcii výbuchu. Dejiny ľudí sú výbuchom..." ([4], 357). Nahradenie evolučnosti revolučnosťou pri vysvetľovaní vzniku človeka a jeho dejín je veľmi dôležité a je úplne v zhode s neomaterialistickou koncepciou genézy ľudského vedomia. Ďalej je pre neomaterializmus neoceniteľný Poršnevov geniálny náčrt genézy ľudskej reči, t. j. druhej signálnej sústavy. Z nej je to hlavne *sugescia*, ktorú Poršnev pokladá za základný mechanizmus potláčania prvosignálových impulzov ([4], 401). I keď je Poršnevova kniha priam nabitá novými – prevratnými myšlienkami, nie je schopná zodpovedať základnú filozofickú otázku spojenú so samotnou podstatou vedomia. Ak sa teda Poršneva opýtame, čo je to ľudské vedomie, nedostaneme jednoznačnú odpoveď. Neomaterializmus musí ísť preto v tejto otázke ešte ďalej a ide až po samotný prah doterajšieho ľudského poznania. V tomto smere si neomaterializmus dovoľuje navrhnúť túto pracovnú hypotézu.

Teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty. Predtým, než sa podrobnejšie začneme zaoberať teóriou zdvojenej funkcie pohybu hmoty, je namieste načrtnúť neomaterialistickú predstavu vesmíru, bez ktorej by nemala táto teória žiadny význam. Neomaterializmus vychádza z predstavy, že vesmír je konečný, avšak nezačína a ani nekončí v singularite. To znamená, že nemá žiadny okraj ani hranice. *Hraničnou podmienkou vesmíru je teda jeho bezhraničnosť.* Takto koncipovaný vesmír je úplne samostatnou jednotkou-univerzom, na ktorý nemá vplyv nič, čo by ležalo mimo neho. Vesmír, ktorý nemá okraj ani hranice, nemohol byť ani stvorený, ani zničený; *takýto vesmír jednoducho len je.* Princíp bezhraničnosti jednoznačne vylučuje akt stvorenia, z čoho vyplýva jedinečná možnosť vysvetliť existenciu vesmíru bez božej prítomnosti. Veď práve snaha o takéto vysvetlenie viedla autora k vysloveniu tejto radikálnej predstavy. Táto predstava je takmer totožná s predstavou Stephena Hawkinga, ktorú vyslovil v knihe *Stručné dejiny času* ([5], 117-140). Tu musím poznamenať, že som knihu čítal až potom, čo som mal svoju koncepciu bezhraničného, avšak konečného vesmíru úplne premyslenú. Môžte si predstaviť, aká obrovská bola moja radosť, keď som sa dozvedel, že taký veľký a slávny fyzik, akým Hawking nepochybne je, uvažuje podobným spôsobom ako ja. Toto poznanie ma v práci veľmi povzbudilo a utvrdilo v tom, že teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty nie je až takou nezmyselnou myšlienkou. Ak existuje reálna predstava o tom, že vesmír nie je božím aktom, tak sa musí nájsť i odpoveď na to, čo je a ako vzniká vedomie, bez toho, že by sme túto odpoveď odvodzovali z božej existencie. Jedným z možných riešení je i teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty, o ktorej tu bude teraz reč.

Na to, aby sme mohli vysvetliť podstatu vedomia, musíme nutne rozšíriť náš obzor poznania o všeobecnej štruktúre hmoty. Ďalšou neoddeliteľnou súčasťou

hmoty je pohyb. Pohyb je spôsobom existencie hmoty. Takýto náčrt všeobecnej štruktúry hmoty však nedáva žiadne predpoklady na odhalenie podstaty vedomia, a to preto, že vedomie sa jednoducho vymyká tejto štruktúre. Vedomie tu ostáva ako čosi, čo nemožno do takto koncipovanej štruktúry vtisnúť. A tak nezostáva nič iné, len vysvetlenie vedomia pomocou zázraku. Osud ďalšieho vývoja materializmu stojí a padá na tomto neuralgickom bode. Aby sa veci pohli dopredu, je nevyhnutné rozšíriť všeobecnú štruktúru hmoty o jej ďalšiu formu. Takouto formou nemôže byť nič iné len *kvalita určená pohybom hmoty*. Vnútorň pohyb hmoty, ktorý určuje kvalitu, je dialektickou súčasťou fyzikálneho pohybu hmoty. Spôsob, akým tu hmota existuje, je *vývoj*. Vývoj je teda vnútorným pohybom hmoty. Kvalita určená vnútorným pohybom hmoty ako forma existencie hmoty nie je zlučiteľná s kvalitou ako vlastnosťou konkrétnej fyzikálnej látky, lebo v tomto – čistom – nekvantitatívnom určení vyjadruje kvalita *pohybom dosiahnutú úroveň (stav) hmoty*. I keď v ďalšom texte budeme hovoriť už len o kvalite, treba mať stále na zreteli, že tu uvažujeme o kvalite určovanej vnútorným pohybom hmoty. V konečnom dôsledku však kvalita vo všeobecnosti vyjadruje vzťahovú závislosť pohybu a hmoty. Vo vzťahu k hmote vyjadruje kvalita *istý pohybový stav (úroveň)*, v akom sa nachádza hmota, a vo vzťahu k pohybu vyjadruje zasa jeho *cieľovú zameranosť*. Keďže je vnútorný pohyb hmoty neoddeliteľnou súčasťou fyzikálneho pohybu, nemožno tieto dve tendencie pohybu fyzikálne rozlíšiť. Z tohto hľadiska sa javí kvalita ako čisto fyzikálna vlastnosť konkrétnej látky. Problémy nastávajú až vtedy, keď sa hmota spája s vývojom. Vývoj predstavuje taký pohyb, ktorý nie je fyzikálne merateľný, a predsa je imanentný pohybu hmoty. *Táto zvláštnosť je vyjadrením zdvojennej funkcie pohybu*. Pohyb teda nie je len vyjadrením spôsobu existencie hmoty, ale i vyjadrením *stavu v pohybovej úrovni*, na akej sa hmota nachádza. Medzná hranica tohto stavu je kvalita, ktorá sa takto javí ako forma existencie hmoty.

Totožnosť vnútorného pohybu s fyzikálnym je vyjadrením *neživej alebo anorganickej kvality*. Táto kvalita je základná a určujúca nielen na našej planéte, ale aj v celom vesmíre. *Prvotná totožnosť je všeobecným predpokladom špecifickej netotožnosti, ktorá sa prejavuje rozdielnosťou pohybov, pričom sa zachováva ich neoddeliteľná jednota*. Rozbitie prvotnej totožnosti je zapríčinené zmenami v prvotnej kvalite. Príčina týchto zmien tkvie v pohybe samom. Za určitých veľmi špecifických podmienok dochádza totiž k *rozdvojeniu funkcie pohybu*. Toto rozdvojenie je možné len preto, že pohyb, resp. jeho funkcia vyjadruje jednak spôsob existencie hmoty a jednak i stav (pohybovú úroveň), v akom hmota existuje, pričom prvé vyjadrenie funkcie pohybu je vyjadrením *fyzikálnym* a druhé vyjadrenie funkcie pohybu je vyjadrením *vývojovým*. V prvotnej kvalite sa rozdvojenie javí len ako potencionálna možnosť, ktorá sa realitou stáva až vytvorením istých špecifických podmienok. Uvažovať o rozdvojení funkcie pohybu pred vytvorením týchto podmienok je teda zbytočné. To znamená, že i uznanie kvality ako formy existencie hmoty je možné iba za týchto podmienok. Rozdvojenie funkcie pohybu má za následok relatívne osamostatnenie sa vnútorného pohybu hmoty. Pri procese rozdvojenia funkcie pohybu hmoty vychádzame z gravitácie ako všeobecnej podmienky pre celý vesmír.

Berieme pritom do úvahy Einsteinovu ideu, že gravitačné pole je vlastne zakrivený časopriestor ([5], 135). Zakrivený časopriestor, ktorý obklopuje alebo uzatvára hmotu, sa takto stáva všeobecným predpokladom pre proces rozvojovania funkcie pohybu hmoty. Okrem týchto všeobecných predpokladov musia existovať i špecifické predpoklady, v ktorých samotný proces prebieha.

Po vytvorení špecifických predpokladov sa vo vnútri časopriestorovo uzavretej hmoty čas javí ako *dynamika celého procesu* a priestor ako *hraničné obmedzenie procesu*. Dynamizácia pohybu časom má za následok všeobecné zrýchlenie pohybu, čo sa prejavuje ako nesmierna členitosť a zložitnosť pohybu. Zmeny v pohybe fyzikálnej hmoty majú samozrejme za následok i zmeny v samotnej štruktúre fyzikálnej hmoty. To vyvoláva vznik nových a nových špecifických procesov, ktoré majú za následok ďalšiu, teraz už špecifickú diferenciaciu časopriestoru. Vyvrcholením celého procesu je relatívne osamostatnenie sa vnútorného pohybu. K osamostatneniu dochádza skokom, ktorého výsledkom je vznik novej kvality ako formy existencie hmoty. Nová kvalita je zásadnou negáciou starej, z ktorej vzniká. Táto negácia však v žiadnom prípade neznamená deštrukciu. Ide o prekonanie v kvalite, t.j. o vznik novej kvality, ktorá sa diametrálne líši od pôvodnej, z ktorej vzniká. *Veď práve skok, ktorý je sprievodným javom každej novovzniknutej kvality, je tým určujúcim mechanizmom, ktorý zabezpečuje to, aby vedľa seba mohli existovať dve i viaceré, svojou podstatou vylučujúce sa kvality bez toho, že by došlo k zničeniu jednej z nich. Len relatívne osamostatnený vnútorný pohyb hmoty je schopný vytvárať novú kvalitu ako formu existencie hmoty. Organická a vedomá kvalita je teda imanentná len relatívne osamostatnenému vnútornému pohybu hmoty.*

Z tohto poznania jednoznačne vyplýva, že ľudské vedomie nemôže byť ničím iným než *nesubstanciálnou formou hmoty, ktorá je určovaná javovou formou kvality ako formy existencie hmoty a ktorá je možná len na základe relatívneho osamostatnenia sa vnútorného pohybu hmoty*. Ak porovnáme pôvodnú materialistickú definíciu vedomia, ktorá definuje vedomie ako najvyšší produkt vývoja hmoty ([6], 794), s našou, vidíme, že definícia vychádzajúca zo zdvojenej funkcie hmoty prekonáva pôvodnú tým, že vedomie chápe ako javovú formu hmoty, čiže neoddeľuje vedomie od hmoty. Striktné oddeľovanie vedomia od hmoty ([6], 794) považuje neomaterializmus za jednu z najväznejších obmedzení súčasného marxizmu.

Teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty naznačuje východisko pre reálne pochopenie všeobecných predpokladov vzniku života nielen na Zemi, ale aj v celom vesmíre. I keď je vznik života veľmi špecifickým procesom, ktorý má zrejme vo vesmíre pomerne vzácny výskyt, musia objektívne existovať všeobecné predpoklady jeho vzniku. Tieto predpoklady musia mať ďalej celkom elementárny charakter, ktorý je v úplnom súlade so všeobecnou štruktúrou hmoty, teda i vesmíru. Ak sa vychádza z takýchto predpokladov, tak výskyt života na Zemi stráca svoj mystický charakter. Teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty nerieši špecifické problémy vzniku života na zemi, lebo riešenie týchto problémov nespadá do jej okruhu. Táto teória vyplňa predovšetkým vzniknuté vákuum medzi fyzikou a filozofiou, ktoré v tomto smere vzniklo. Spôsob, akým rieši tento problém, má silne heuristický charakter, pričom

vychádza z vývoja ako z neoddeliteľnej súčasti pohybu hmoty. Uznaním teórie zdvojenej funkcie pohybu hmoty ako všeobecného základu vzniku života na Zemi dostanú veci celkom iný spád. Predovšetkým, objavením sa kvality ako novej formy existencie hmoty je možné preklenúť odveký problém medzi bytím a vedomím. Od momentu, keď sa ukázalo, že vedomie je iba javovou formou hmoty, celá historická polemika o prvotnosti bytia alebo vedomia stráca svoje opodstatnenie, lebo jedno i druhé je javovou formou toho istého, t.j. hmoty. *Problém hmoty, teda i vesmíru, sa takto javí ako problém troch na seba nadväzujúcich javových foriem kvality, ktorých hierarchická postupnosť určuje samotnú štruktúru hmoty. Jednota obsiahnutá v tejto postupnosti sa prejavuje ako samoregulujúce sa univerzum, ktoré vďaka javovosti jednotlivých foriem kvality existuje v skutočnosti len ako objektívna realita.*

● Ak porovnáme kvalitu ako formu existencie hmoty s ostatnými formami, t.j. s časom a priestorom, vidíme, že javové formy kvality priamo ovplyvňujú štruktúru hmoty, kým čas a priestor sa javia ako všeobecné podmienky pre toto ovplyvňovanie ([6], 98). Kvalita ako forma existencie hmoty má na rozdiel od času a priestoru niekoľko javových foriem. Javová forma kvality je totožná so štruktúrou konkrétnej fyzikálnej hmoty. Z tohto hľadiska sa javí byť kvalita a hmota jedno a to isté, čo je však mylné. Treba pripomenúť, že kvalita vyjadruje pohybom dosiahnutú úroveň (stav) hmoty. To teda znamená, že kvalita na základe pohybu vymedzuje časopriestorovo hmote štruktúru danej javovej formy kvality. Iba takto je možné pochopiť podstatu funkcie kvality ako formy existencie hmoty bez toho, že by sme ju stotožňovali s hmotou. V rámci danej štruktúry môže dochádzať k zmenám, napr. zmena skupenstva anorganických látok alebo genetické zmeny pri organických látkach atď. Avšak tieto zmeny nie sú schopné narušiť danú javovú formu kvality. Zmeny v kvalite ako forme existencie hmoty môžu nastať iba spôsobom, o akom uvažuje teória zdvojenej funkcie pohybu hmoty. Dynamizácia pohybu časom vedie k tomu, že jednotlivé javové formy kvality sú prísne hierarchicky usporiadané od nižšej k vyšším. Kým v prvých dvoch javových formách, t. j. anorganickej a organickej, má štruktúra hmoty substanciálnu (látkovú) formu, tak v tretej, t.j. vedomej, má štruktúra hmoty čisto nesubstanciálnu formu. Vo svojej podstate je práve táto javová štruktúra hmoty hmotou ako takou, lebo existuje len ako číra abstrakcia. Teda nie je pravdou tvrdenie súčasného marxizmu, že neexistuje hmota ako taká ([6], 238). Ak je pravdivá téza o univerzálnosti hmoty, nie je možné o nej hovoriť a pritom oddeľovať vedomie od tejto univerzality. Téza o univerzalite hmoty je úzko spojená i s problémom prvotnosti bytia a vedomia. V súčasnosti už nie je podstatné, čo je prvotné – či bytie a či vedomie, lebo táto otázka je formulovaná úplne inak. Bytie bez vedomia a naopak je samoúčel, ktorý nemá opodstatnenie vo vesmíre. Tento problém je riešený ako jednota troch na seba nadväzujúcich javových foriem kvality, ovplyvňujúcich samotnú štruktúru hmoty, pričom vôbec nezáleží na tom, či táto jednota je lokálne prezentovaná ako postupnosť. Univerzálnosť hmoty sa prejavuje v jednote, ktorá má charakter rozmanitosti a lokálnej postupnosti.

● Pre ďalší vývoj filozofie je nevyhnutné zbaviť sa predstavy o hmote ako o fyzikálnej substancii, a to nielen v teórii, ale i v praxi. *Hmota vo svojej vedomej kvalite*

existuje objektívne ako nesubstanciálna forma hmoty. Za substanciálny základ tejto formy možno považovať ľudský mozog len potiaľ, pokiaľ uvažujeme o ľudskom mozgu ako o biologickej hmote, v ktorej vnútorný pohyb hmoty dosiahol takú úroveň (stav), že dochádza ku kvalitatívnej zmene, ktorá má celkom odlišný, t. j. nesubstanciálny charakter. K zmene dochádza skokom na základe vytvorenia sa druhej signálnej sústavy. Vznik ľudskej reči teda bezprostredne podmieňuje i vznik vedomej kvality ako javovej formy existencie hmoty. Avšak vývoj druhej signálnej sústavy nevedol ihneď k vytvoreniu vedomej kvality. Poršnev o tom hovorí: "Pri kolíske druhej signálnej sústavy nebola výmena informácií, t. j. oznamovanie niečoho jedným druhému, ale jestvoval tu osobitný druh vplyvu jedného individua na konanie druhého – zvláštny styk ešte pred tým, než sa k nemu pridala i oznamovacia funkcia" ([4], 392). Tento styk však nijako zvlášť nevybočuje zo živočíšnej ríše, má teda ešte biologický ráz. Avšak od momentu, keď ľudská reč dosiahla svoj jedinečný, čisto abstraktný charakter, dochádza k vyčleneniu biologického druhu Homo sapiens z ríše živočíšnej a celý evolučný proces sa tým zásadne neguje. Vznik ľudského vedomia je výrazným kvalitatívnym prekonaním organickej kvality ako javovej formy existencie hmoty. Vzhľadom na túto skutočnosť nie je dostatočne možné vysvetliť jeho vznik pomocou evolučnej teórie, ktorej účinnosť je vymedzená hranicami organickej kvality. Avšak ani pracovná teória nemá tú moc, lebo operuje pojmi (práca), ktoré spadajú výlučne do oblasti vedomej kvality. Medzičlánkom medzi organickou kvalitou a novovznikajúcou vedomou kvalitou bol vývoj ľudskej reči, t. j. druhej signálnej sústavy, avšak len potiaľ, pokiaľ nedošlo k jej celkovej premene, ktorej dominantným znakom bol zdroj slova ako abstrakcie. Od tohto momentu niet žiadneho prepojenia medzi organickou a vedomou kvalitou v zmysle prepojenia od nižšieho k vyššiemu, čo však neznamená, že by neexistovala kontrola vyššieho nad nižším. Ešte v štádiu vývoja druhej signálnej sústavy muselo dôjsť k podriadeniu prvej signálnej sústavy druhej. To všetko sa muselo udiť v čase, keď ľudská reč mala charakter antireči, t. j. nemala komunikatívny charakter, ale slúžila len na ovplyvňovanie správania (sugescia) ([4], 423). *Ľudský mozog je sprostredkovateľom vedomej kvality, v žiadnom prípade však netvorí jej súčasť.* V prípade ľudského mozgu ide o takú vysokoorganizovanú substanciálnu formu hmoty, v ktorej relatívne osamostatnený vnútorný pohyb hmoty dosahuje takú úroveň (stav), že dochádza k vytvoreniu novej kvality ako javovej formy existencie hmoty. Tento biologický mechanizmus teda umožňuje hmote dosahovať takú pohybovú úroveň, pri ktorej hmota stráca substanciálnu (látkovú) štruktúru a existuje objektívne už iba ako číra abstrakcia, prejavujúca sa reálne ako ľudská reč. Nech sa toto tvrdenie javí akokoľvek nepochopiteľné a absurdné, skrýva v sebe kus pravdy.

Materializmus, reprezentovaný predovšetkým marxizmom, svojou polovičatou definíciou vedomia nebol schopný prekročiť túto hranicu, i keď formálne uznával nesubstanciálnu formu hmoty ([6], 237-238). Idealizmus na druhej strane zase v oboch svojich smeroch nepripúšťal žiadne spojenie medzi hmotou a vedomím. A tak sa riešenie tohto problému neustále odďaľovalo. Vznikla situácia, v ktorej filozofia ako celok, t. j. materializmus i idealizmus, neustále stagnujú. Najmä dnes,

po páde marxizmu, je táto stagnácia nanajvýš nápadná. Ďalší vývoj filozofie však nie je možný bez nového pohľadu na tento problém. Neomaterializmus prostredníctvom teórie zdvojenej funkcie pohybu hmoty navrhuje riešenie problému po novom. Radikálnosť riešenia je naozaj povážlivá, avšak situácia, v ktorej sa filozofia a s ňou i ostatné vedy v súčasnosti nachádzajú, si takéto krkolomné riešenie priam vynucuje. Neomaterializmus principiálne vychádza z materializmu, ale nebojí sa prekročiť jeho prah a vkročiť tak do sveta ideí. Nie však eklektickým spôsobom. Vychádza z vývoja ako neoddeliteľnej súčasti pohybu hmoty, pričom vývoj chápe ako vnútorný pohyb hmoty, ktorý môže za istých špecifických podmienok získať relatívnu samostatnosť. Tento proces má objektívny charakter, i keď ho nemožno zatiaľ fyzikálne vykázať. Pre súčasný marxizmus je príznačné, že vývoj definuje nie ako pohyb, ale ako zmenu ([6], 817), čo je ďalšia terminologická nepresnosť, ktorá len utvrdzuje v tom, že súčasný marxizmus je v mnohých prípadoch anachronizmom. Ak vývoj definujeme ako zmenu, nemôžeme vysvetliť jeho podstatu, lebo v pojme zmeny nie je obsiahnutá podstata vývoja. Pojem zmeny je derivátom pojmu pohyb. Takéto zahmlené a polovičaté definície sú len znakom toho, že marxizmus nebol schopný zodpovedať základné filozofické otázky bez toho, že by sa nedostával do neustálych protirečení. Taký istý problém vzniká i pri definícii vedomia, ale o tom už bola reč.

Nastal čas, keď je nevyhnutné nielen správne definovať vedomie, ale i objektívne vysvetliť jeho vznik a genézu bez toho, že by bolo nutné tento problém mystifikovať alebo sa uspokojovať s nič neriešiacimi, povrchnými definíciami, ako sa to vo filozofii doteraz dialo. Uvažovať o hmote, teda i vesmíre ako o univerze znamená nevyčleňovať vedomie z tohto univerza, čo je veľmi ťažké pre obidva súčasné smery filozofie, t. j. pre materializmus i idealizmus. Obidva smery totiž budujú svoj filozofický systém na nezávislosti hmoty od vedomia alebo naopak, vedomia od hmoty. Takýto prístup je lokálny a nemá s univerzom nič spoločné. Filozofia sa musí zbaviť svojej pozemskej obmedzenosti a vidieť základné filozofické otázky vo svetle vesmírneho univerza. Iba takýmto spôsobom je možné preklenúť súčasnú stagnáciu obidvoch filozofických smerov. Pochopiť nesubstanciálnu povahu vedomia ako hmoty je veľmi ťažký problém. Vedomá kvalita hmoty má svoje špecifické zákonitosti, ktoré ľudstvo ešte momentálne nepozná. To však neznamená, že by tento problém bol neriešiteľný. Pred ľudstvom stojí veľká záhada, ktorú musí nutne vyriešiť v záujme zachovania svojho ďalšieho vývoja.

LITERATÚRA

- [1] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava 1979.
- [2] DOBB, M.: Teória hodnoty a rozdeľovania od A. Smitha. Bratislava 1980.
- [3] JELÍNEK, J.: Veľký obrazový atlas pravekého človeka. Bratislava 1980.
- [4] PORŠNEV, F. B.: O začiatkoch ľudských dejín. Bratislava 1979.
- [5] HAWKING, S. W.: Stručné dejiny času. Bratislava 1991.
- [6] Filozofia a prírodné vedy. Bratislava 1987.